

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.12>

СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: РЕЦЕПЦІЯ КИЇВСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ІСТОРИКІВ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Людмила Пастушенко

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та релігієзнавства

Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-0619-7321

Анотація. У статті здійснено аналіз поглядів київських академічних істориків ХІХ – поч. ХХ ст. на освітні та наукові традиції у першому українському навчально-науковому закладі Києво-Могилянської академії. Встановлено, що вивчення цього питання в працях київських істориків відбувалося в контексті проблематики міжконфесійних відносин на українських теренах у ХVІІ ст. Доведено європейський контекст студій київських академічних мислителів з історії розбудови Київської Академії, що виражалось у розгляді освіти та науки в Академії в ракурсі дискусійного питання взаємовідношення західноєвропейської та вітчизняної традицій. Продемонстровано наявність у київському академічному середовищі двох протилежних позицій (прозахідної та проросійської) стосовно тлумачення місця та значення європейських впливів на формування української вищої освіти та науки. Здійснений аналіз поглядів київських істориків виокремлює специфіку розгляду історії освіти та науки в Україні в київському академічному середовищі, доводить відмінність у тлумаченні подій освіти та культури в рамках київської історичної школи від російської історіографії ХІХ ст.

Ключові слова: Києво-Могилянська академія, Петро Могила, міжконфесійна взаємодія, католицизм, протестантизм, православ'я, західноєвропейські освітні та наукові традиції, вітчизняна богословська наука.

FORMATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: RECEPTION OF KYIV ACADEMIC HISTORIANS OF 19th – EARLY 20th CENTURY

Luidmila Pastushenko

PhD,

Associate Professor at the Department of Philosophy and Religion Studies

National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-0619-7321

Abstract. The article presents the analysis of Kyiv academic historians views of the nineteenth – early 19th century on educational and scientific traditions in Kyiv-Mohyla Academy. It was established that the study of this issue in the works of Kiev historians took place through the prism of a more general problem of interfaith relations in Ukraine in the XVII century. The European context of researches of Kyiv academic historians, which was expressed in the consideration of education and science at the Academy in the perspective of the discussion problem of relations between Western European and domestic traditions, has been proved. Demonstrated the presence in the Kyiv academic environment of two opposing positions (pro-Western and pro-Russian) on the interpretation of the place and importance of European influences on the formation of Ukrainian higher education and science. The analysis of Kyiv historians views distinguishes the specific consideration of the history of education and science in Ukraine in the Kiev academic environment, proves the difference in the interpretation of education and culture events within the framework of the Kiev historical school from the Russian historiography in the 19th century.

Key words: Kyiv-Mohyla Academy, Petro Mohyla, interfaith interaction, Catholicism, Protestantism, Orthodoxy, Western European educational and scientific traditions, domestic theological science.

POWSTANIE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO NA UKRAINIE: RECEPCJA KIJOWSKICH HISTORYKÓW AKADEMICKICH XIX – POCZ. XX W.

Liudmyla Pastushenko

kandydat nauk filozoficznych,

docent Katedry Filozofii i Religioznawstwa

Narodowego Uniwersytetu „Akademia Kijowsko-Mohylańska” (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-0619-7321

Adnotacja. W artykule dokonano analizy poglądów kijowskich historyków akademickich XIX – pocz. XX wieku na tradycje edukacyjne i naukowe w pierwszej ukraińskiej instytucji edukacyjno-naukowej Akademii Kijowsko-Mohylańskiej. Ustalono, że badanie tej kwestii w pracach historyków kijowskich odbywało się w kontekście problematyki stosunków międzywyznaniowych na ziemiach ukraińskich w XVII wieku. Udowodniono europejski kontekst studiów kijowskich myślicieli akademickich z historii rozwoju Akademii Kijowskiej, co znalazło odzwierciedlenie w rozważaniu edukacji

i nauki w Akademii pod kątem dyskusji na temat relacji tradycji zachodnioeuropejskiej i krajowej. Wykazano obecność w kijowskim środowisku akademickim dwóch przeciwstawnych stanowisk (prozachodnich i prorosyjskich) dotyczących interpretacji miejsca i znaczenia europejskich wpływów na kształtowanie ukraińskiego szkolnictwa wyższego i nauki. Przeprowadzona analiza poglądów kijowskich historyków podkreśla specyfikę rozważania historii edukacji i nauki na Ukrainie w kijowskim środowisku akademickim, dowodzi różnicy w interpretacji wydarzeń edukacyjnych i kulturalnych w ramach kijowskiej szkoły historycznej od rosyjskiej historiografii XIX wieku.

Słowa kluczowe: Akademia Kijowsko-Mohylańska, Piotr Mohyla, współdziałanie międzywyznaniowe, katolicyzm, protestantyzm, prawosławie, zachodnioeuropejskie tradycje edukacyjne i naukowe, krajowa nauka teologiczna.

Вступ. Важливим завданням сучасної україністики є осмислення вітчизняної інтелектуальної та духовної спадщини в контексті розвитку європейської науки, освіти та культури, з метою віднайдення історичного підґрунтя для виокремлення ефективних шляхів подальшої інтеграції до європейського інтелектуального простору. Дослідницькі зусилля спрямовані на з'ясування особливостей сприйняття, ступеню значущості західної складової у студіях українських мислителів та інтелектуалів, визначення найбільших здобутків плідного діалогу з європейською культурною традицією. В означеному контексті доволі актуальним є звернення до початкового етапу становлення вищої світи на українських теренах, що безпосередньо пов'язано з відкриттям першого всеукраїнського вищого навчально-наукового закладу – Києво-Могилянської колеґіуму/академії. У чисельних сучасних розвідках (серед яких праці В. Нічик, І. Шевченко, О. Прицак, З. Хижняк, В. Литвинова, М. Ткачук, М. Симчича, Р. Лужного та ін.), присвячених історії цього навчального закладу та опису різноманітних сфер його життєдіяльності, простежується суголосність висновків про європейське підґрунтя освіти в Києво-Могилянській академії, утвореної в XVII ст. в результаті усвідомлення тогочасними інтелектуальною спільнотою необхідності в розбудові вищої освіти відповідно до західних освітянських та наукових зразків. Варто стверджувати, що пропонувані сучасними дослідниками висновки не є новими для україністики і мають певну передісторію. Зокрема, питання європейського вектора становлення вітчизняної вищої освіти та науки широко обговорювалось вітчизняними академічними істориками наприкінці XIX поч. – XX ст. – професорами Київської духовної академії, чиї ґрунтовні історичні праці, присвячені сторінкам історії їхньої alma mater, ще й досі не втратили своєї наукової значущості і певною мірою є взірцями історичних оповідей. Саме духовно-академічними істориками і було вперше проблематизовано питання місця та значення європейського впливу на становлення освітніх традицій Київської Академії та визначення пріоритетних шляхів для розвитку самобутньої вітчизняної науки, сформованої в цій інституції.

Завданням наукової розвідки є відтворення основних аспектів тлумачення київськими академічними істориками XIX – поч. XX ст. становлення вітчизняної освіти і науки Києво-Могилянської доби. Водночас у статті здійснено спробу дещо розширити усталене в сучасній дослідницькій літературі (зокрема, у працях О. Журби, В. Вівчаря, Н. Яковенко та ін.) розуміння поглядів професорів КДА XIX – поч. XX ст. на українську інтелектуальну історію виключно в рамках ідеологічно зумовленої традиційної російської історіографії XIX ст. У процесі викладу матеріалу автором доводиться теза про європейський контекст історичних наукових зацікавлень київської академічної професури. У процесі вивчення доробку київських академічних істориків XIX – поч. XX ст. на питання освітніх зразків Києво-Могилянської доби було реалізовано міждисциплінарний, систематичний, історичний та культурологічний підходи, що дало змогу висвітлити ідеї київських академічних мислителів на підставі аналізу різних за жанром і стилем написання працями, об'єктивно та всебічно окреслити напрями досліджень київських істориків у широкому історико-культурному контексті, визначити їх актуальність та наукову значущість.

Основна частина. У розвідках київських академічних істориків XIX – поч. XX ст. можна побачити стійкий інтерес до питання становлення освіти та науки на українських теренах у XVII – XVIII ст. Висвітлення цього питання в історичних студіях київських професорів відбувалось у контексті більш загального питання взаємовідносин на українських теренах трьох християнських конфесій зазначеної доби – православ'я, католицизму та протестантизму. Відштовхуючись від усталеної традиції російської історіографії XIX ст., в рамках якої історія взаємовідносин трьох традицій ідеологічно зумовлено трактувалась у ракурсі однолінійної історії боротьби за релігійне та національне панування над російським народом, представники київської історичної школи відображають історію конфесійних взаємовідносин більш багатовекторною та поліваріантною. У рецепції київських істориків це різноманітні історії конфронтації та історії пошуків примирення західних та східної християнських традицій у різних державних утвореннях. Це описи міжконфесійної взаємодії в богословській площині: з одного боку, міжконфесійного протистояння у полемічній літературі, з іншого боку, формування вітчизняної богословської традиції шляхом наслідування західних взірців теологічної науки. Врешті-решт, у рамках обширної теми міжконфесійної взаємодії істориками осмислюється питання місця та значення впливу західних християнських конфесій на становлення і розвиток освітніх, наукових та культурних процесів на українських землях.

Київські мислителі у своїх студіях доводять, що питання просвіти та здобуття її належного рівня у XVI ст. столітті стало наявною проблемою для української інтелектуальної спільноти, яка усвідомлювала власну відсталість у розбудові освітньої справи, що особливо було виразним на фоні розгалуженої системи протестантських та католицьких (особливо єзуїтських) освітніх осередків, поширених у литовсько-польську добу на українських теренах. Розуміння православними інтелектуалами власної неконкурентоспроможності у шкільній справі, визнання факту нездатності православ'я відповісти на потреби тогочасної спільноти в різнобічній освіті, що призводило до втрати прихильників православ'я в міжконфесійній боротьбі – усе це стало

потужним стимулом для створення нового курсу освітньої політики православної церкви на українських теренах. Провідником та втілювачем прогресивного просвітницького курсу, як показує київський професор С. Голубев, став Петро Могила, який вважав найкращим засобом для стимулювання розвитку освітньої справи на вітчизняних теренах заснування колегій, відповідних за викладацьким та науковим рівнем західноєвропейським інституціям (Голубев, 1883: 424).

Київські духовно-академічні історики та богослови високо поцінують заслугу Петра Могили в реформуванні освітньої справи на вітчизняних теренах і створенні ним наймогутнішого загальноосвітнього православного осередку у Східній Європі – Київського братського колегіуму (згодом Києво-Могилянський колегіум, з 1694 р. – Академія). Недарма викладач КДА проф. П. Терновський порівнює митрополита Петра Могилу з російським царем Петром I, стверджуючи про співмірність¹ цих двох історичних постатей з огляду на значення їхніх освітнянських починань у справі утвердження ідей західного просвітництва на українських та російських теренах (Терновський, 1882: 1).

У працях київських духовно-академічних істориків та богословів можна побачити відмінність дослідницьких витлумачень та оцінок явища західницького конфесійного впливу на формування навчальних та наукових традицій Києво-Могилянської академії. Проблема «правильної оцінки» освітніх надбань старої Київської Академії особливо загострюється на початку ХХ ст. у період підготовки до святкування 300-річчя Академії. Для Київської духовної академії як спадкоємиці навчальних та духовних заповітів Києво-Могилянської Академії важливо було з'ясувати та вірно оцінити фондовані Академією від її заснування конфесійні традиції, правильно представити справжній образ *alma mater*².

З одного боку, образ Київської Академії в дослідженнях вітчизняних академічних вчених наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. формувався в ідеологічно заданому контексті синтезу православ'я та російської народності: Києво-Могилянська Академія від її заснування виступала оплотом православ'я та російської народності в боротьбі із засиллям католицизму та уніатства. Ця теза в різних формах відтворюється в усіх наукових студіях професорів КДА, присвячених історії та діяльності Києво-Могилянської Академії. З іншого боку, усі київські духовно-академічні історики визнавали факт розбудови Києво-Могилянської Академії за західним, «латинським» зразком, однак інтерпретували роль та значення факту прищеплення європейських богословських та освітніх традицій до системи вітчизняної освіти по-різному. Можна умовно виокремити дві позиції, проросійську та прозахідну, що поділяли професори КДА у витлумаченні західноєвропейського, польського, католицького впливів на устрій Києво-Могилянської академії.

Прихильники першої, проросійської позиції, серед яких професори І. Малишевський і Ф. Титов, у дослідженнях стверджували про формальний і тимчасовий, зумовлений історичними обставинами характер впливу західних освітніх закладів на освітні традиції Києво-Могилянської Академії. Київські історики заперечували суттєвий, змістовний вплив католицької богословської науки на формування вітчизняної богословської традиції, яка, як переконували київські мислителі, мала самобутній православний характер.

Зокрема, проф. І. Малишевський визнає присутність латино-польської оболонки в розбудованій у Київській Академії науці вимушеним кроком, зумовленим прагненням православної спільноти прирівняти російську освіту до освіти польської, яка на той час перебувала на вищому рівні (Малишевський, 1869: 70). Розглядаючи явище рецепції латинської освіти в могилянську добу в широкому історичному масштабі загального поширення надбань західноєвропейської науки на вітчизняних теренах починаючи з ХVІ ст., І. Малишевський робить висновок про відсутність всебічного та беззастережного прийняття київськими богословами надбань католицької чи протестантської теологічної науки. Отже, І. Малишевський характеризує досвід сприйняття західної теологічної традиції вітчизняними богословами Києво-Могилянської доби як пошук спільних та відмінних богословських позицій, досвід проходження крізь західницьку спокусу, при якому зберігалась самостійність богословських переконань.

Досить показовою для висвітлення поглядів першої групи фахівців є науково-публіцистична дискусія, розгорнута у 1901–1903 рр. між проф. Ф. Титовим і польським істориком, дослідником Києво-Могилянської академії О. Яблоновським (польск. *Aleksander Jablonowski*)³. У дискусії викристалізуються два опозиційні ідейні погляди на сутність Києво-Могилянської академії як освітньої-наукової інституції. О. Яблоновський у своїй праці пропонує оглянути історію Академії крізь призму впливу західноєвропейської цивілізації та культури на руські землі, увиразнюючи європейське підґрунтя традицій цього освітнього закладу та презентуючи його як один із вищих закладів тодішньої Речі Посполитої. Натомість Ф. Титов дотримується, як влучно зауважив О. Яблоновський, офіційно прийнятого всеросійського погляду на Київську Академію (Jablonowski, 1900, s. 549),

¹ П. Терновський розвиває зауваження російського та угорського історика-слависта Юрія Венеліна-Гуца про те, що це є ще питанням, який Петро здійснив більшу реформу і заслуговує на ім'я Великого – Петро I чи Петро Могила.

² Це завдання поставлене в академічній промові 1901 р. ректором КДА, єпископом Димитрієм (Ковальницьким), який обґрунтував необхідність здійснення широкої дослідницької підготовки до святкування ювілею Академії (К приближаючись, 1901: 1).

³ Приводом для дискусії слугувала видана О. Яблоновським монографія про Києво-Могилянську академію (Jablonowski, 1900) Публікацією докладного нариса історії Київської Академії, що випередив за часом укладені в Росії аналогічні за обсягом історії цієї інституції, О. Яблоновський торкався наукових амбіцій київських істориків у період задекларованого у КДА створення якомога повнішої наукової історії Києво-Могилянської академії. Так, 1902 р. у журналі «Труды Киевской духовной академии» проф. Ф. Титов публікує бібліографічну замітку, де критично розбирає основні положення праці О. Яблоновського, звинувачуючи його у заангажованій ідейності, односторонності та тенденційності (Т., 1902). У відповідь О. Яблоновський друкує розлогу за змістом статтю, де надає відповіді своєму опоненту (Jablonowski, 1902). Своєю чергою Ф. Титов продовжує дискусію, виступаючи 13 жовтня 1903 р. на засіданні Церковно-історичного і Археологічного товариства при КДА з доповіддю-критикою поглядів О. Яблоновського (Титов, 1903–1904).

що передбачає витлумачення традицій цього закладу крізь призму співвіднесених понять православ'я та російської народності. Західницька настанова О. Яблонського викликала серйозне занепокоєння в київського історика, як певний виклик змальованому київськими істориками правдивому образу Києво-Могилянської академії, її честі та гідності. Ф. Титов формулює стрижневе питання, відповідь на яке має визначати наше ставлення до традицій цієї інституції: «Считать ли Киевскую Академию русской православной, оплотом и стражем православия и русской народности, или за Яблоновским, католическо-польской институцией, по преимуществу рассадником католическо-польской культуры в Западной Руси и в России» (Титов, 1903: 385). Спосіб вирішення цього питання з'ясовує, на думку Ф. Титова, проблему визначення ступеню самотності цього освітнього наукового закладу в системі інших закладів Речі Посполитої. Ф. Титов не погоджується з поглядом О. Яблонського на цей заклад як виразника тенденцій західноєвропейської (в рамках неї – польської) культури, освіти та науки. На думку Ф. Титова, роль Академії не зводиться до простого посередництва між західною та східною культурою. Спадщина Київської Академії, впевнений київський історик, має самостійне історико-культурне та релігійне значення та змістовне наповнення (Титов, 1904: 75). Засвоюючи «латинську освіту та мудрість», доводить Ф. Титов, киево-могилянці використовували знаряддя західноєвропейської культури не у змістовному, суттєвому плані, а лише зовнішньо, формально, як засобу створення власної оригінальної культурної традиції. Ф. Титов виокремлює характерні ознаки утвореної в Київській Академії відмінної від латино-польської самостійної оригінальної культури (Титов, 1904: 77), на основі національно-конфесійного визначення, виходячи із засвоєного ним ідеального образу російської ідентичності як поєднання православної віри і російської народності.

Дещо відмінним із меншим ідеологічним навантаженням постає образ Києво-Могилянської Академії в наукових розвідках представників прозахідного напрямку – київських істориків В. Петрова, С. Голубева та Дм. Вишневецького. У своїх дослідженнях вони доводять західноєвропейський освітянський та науковий вплив на становлення вітчизняної науки та просвіти в Київській Академії, високо оцінюючи наслідки та результати цього впливу. Розбудована в стінах Академії за зразками польських колегій схоластична освіта, як стверджує С. Голубев, попри усі її недоліки, мала значущий науковий потенціал і відкривала для вихованців нові можливості творчо-наукових звершень. Однією із посильних заслуг Академії стало прищеплення тодішньому суспільству любові до просвіти, викорінення в ньому ненависті до всього іноземного, що відкрило шлях до розбудови дійсної науки та просвіти (Голубев, 1901: 330–332).

Проф. В. Петров у нарисі з історії Київської Академії другої половини XVII ст. відтворює мережу західноєвропейських католицьких інституцій, які становили підґрунтя освітніх традицій Київської академії, серед яких академічні (Замойська та Краківська Академії), єзуїтські, піарські, уніатські базилянські школи (Петров, 1895: 59–60). На противагу католицьким освітнім закладам, показує в нарисі В. Петров, протестантські заклади не користувались популярністю в київських вчених в їхніх освітніх мандрівках за кордон та навчальних запитах. Серед католицьких шкіл В. Петров виокремлює школи єзуїтського та піарського чернечих орденів, які слугували безпосередніми зразками розбудови внутрішнього укладу Київської Братської Колегії у XVII ст. (Петров, 1895: 66). Наслідуючи просвітницькі традиції чернечих орденів Римо-католицької церкви, показує В. Петров, Петро Могила навіть мав намір заснувати в Православній церкві на вітчизняних теренах щось на зразок навчально-виховного духовного ордена, який би об'єднав низку освітніх закладів на чолі із Київською Академією (Петров, 1895: 69). Вибір єзуїтських та піарських шкіл як безпосередніх зразків розбудови освіти в Академії зумовлювався високим рівнем якості освіти в цих закладах, які на час заснування Київської Колегії були найбільш передовими і популярними школами в Речі Посполитій. Щоб відволікти тодішню українську молодь від захоплення католицькими школами, стверджує М. Петров, необхідно було протиставити цим школам розбудовану на відповідному високому та всебічному рівні освіти православну школу (Петров, 1895: 113). Київський професор відстежує подібність освітніх традицій Київської Колегії та єзуїтських і піарських шкіл, що виражаються у схожих системах навчального процесу та академічного управління, системі академічних курсів, важливе місце відводилось вивченню латинської мови, підготовці викладачів на високому європейському рівні, укладу студентського життя, способам релігійно-виховного виховання студентства, шкільній дисципліні тощо. Водночас В. Петров вказує відмінні риси освітнього процесу в Київській Колегії та католицьких школах. Київська колегія вирізнялась меншим колом предметів викладання, меншою насиченістю релігійно-обрядової складової частини освітнього процесу, більшою строгістю шкільної дисципліни. Втім основна відмінна ознака між західними та вітчизняною школами полягала у віросповідній сфері. Відповідно до конфесійної приналежності Київській Колегії, в навчально-виховному процесі цього закладу відбувалась заміна усього католицького на православне, особливо в царині віросповідних та моральнісних питань⁴. Вказані розбіжності, на думку М. Петрова, надають право розглядати Київську Колегію не як сліпу копію єзуїтської і піарської шкіл, а як застосування та прилаштування західної католицької системи освіти до освітянських потреб православної церкви на українських теренах. У процесі перетворення Київської Колегії на Академію за зразок розбудови, як показує у праці М. Петров, було взято спрощений тип єзуїтської академічної освіти, реалізований у системах навчання Познанської та Віленської академії, де наголос ставився не на розширенні кола наукових дисциплін та їхньої спеціалізації, а на здобутті академіями статусу вищих учбових закладів (Петров, 1895: 114–115).

Проблематики засвоєння католицьких освітніх та богословських традицій у Київській Академії першої половини XVIII ст. торкається у своїх наукових студіях вихованець КДА Д. Вишневецький. Описуючи викладання

⁴ Зокрема, католицькі катехізиси та моральнісні повчання заміщені православними, замість давньоримських істориків більшу увагу приділяли вивченню візантійських церковних істориків, правила латинської риторики були замінені на православну церковну проповідь тощо (Петров, 1895: 117).

богословського курсу в Академії на підставі аналізу рукописних курсів лекцій, Д. Вишневський робить висновок про широку обізнаність академічної професури із католицькою теологічною традицією, починаючи із доби Томи Аквінського і завершуючи католицькими теологами XVII ст. Водночас Д. Вишневський вказує на опосередкований характер засвоєння католицької теологічної спадщини, що здійснювався через низку посібників, за якими навчались у католицьких польських школах кінця XVII – поч. XVIII ст. Власні богословські курси укладено кийівськими професорами, як показує Д. Вишневський, на підставі католицьких теологічних підручників, про що свідчить майже дослівний збіг змісту богословських курсів Київської Академії з підручниками католицьких навчальних закладів, за винятком пунктів розходження між католицькою та православною віросповідними традиціями (Вишневський, 1903: 357). Д. Вишневський пояснює цей феномен прямого запозичення професурою Київської Академії католицької теологічної традиції тим фактом, що Академія, яка наприкінці XVII ст. була поставлена перед завданням розбудови православної системи богословської науки, вирішила це завдання найбільш простим і доцільним шляхом. Цей шлях полягав у засвоєнні католицької системи теології і шляхом очищення та виправлення від конфесійних розбіжностей між католицизмом та православ'ям, формування православної системи богослов'я (Вишневський, 1903: 359). Звісно, цей досвід переробки не завжди був успішним, що позначилося на наявності в лекціях православних професорів слідів католицького вивчення (зокрема, вчення про непорочне зачаття Богородиці, час євхаристичного перетворення тощо) (Вишневський, 1903: 366). Отже, Д. Вишневський у своїх дослідженнях спростовує думку кийівських істориків І. Малишевського та Ф. Титова про зовнішній, суто формальний характер впливу католицької освіти та теології на формування вітчизняної традиції православного богослов'я в Київській Академії.

Питання впливу західних конфесійних традицій католицизму та протестантизму на формування світоглядних засад вихованців і професорів Києво-Могилянської Академії стало предметом наукових розвідок академічного історика П. Терновського. Зосереджуючи дослідницьку увагу у наукових студіях на добу царювання Петра I в Росії на початку XVIII ст., П. Терновський вирізняє три світоглядні типи відомих церковних ієрархів петровських часів, які впливали на напрями церковного життя того часу. З-поміж цих трьох типів два протилежні типи утворювали вихідці з українських земель, вихованці та викладачі Київської Академії (Терновський, 1864: 40–44). Перший тип, представниками якого стали митрополит Стефан (Яворський, 1658–1722) та архієпископ Феофілакт (Лопатинський, 1670–ті–1741), вирізнявся симпатіями до ідей католицизму (відчутний у поглядах ієрархів на церковний устрій, ієрархічні права, співвідношення церкви та держави) та негативним ставленням до протестантизму (Терновський, 1864: 40–41). Другий тип вихідців з українських земель, представлений такими церковними ієрархами, як архієпископи Феофан (Прокопович, 1681–1736) та Феодосій (Яновський, 1673–1726), вирізнявся вкрай негативним ставленням до католицизму, що спонукало їх наближення до традиції протестантизму. Протестантські впливи відчутні у трактуванні церковними ієрархами церковного устрою, заперечення ними верховенства церковної влади в особі патріаршества, що розглядалося ним як аналог влади Папи Римського в Римо-католицькій церкві. Також для цих ієрархів характерна певна свобода у витлумаченні моральних та церковних правил (Терновський, 1864: 42–43). Спосіб ставлення до церковних питань представників другого типу, як показує П. Терновський, був найбільш наближений до релігійно-світоглядних засад Петра I, що сприяло тому, що Феофан Прокопович став ідеологом та провідником церковного реформування у петрівську добу (Терновський, 1864: 42–43).

Висновки. Творчий доробок кийівських духовно-академічних істориків XIX – поч. XX ст. презентує першу у вітчизняній історичній науці спробу фахового систематичного та цілісного осмислення історії становлення вищої освіти та наукових інституцій на українських теренах у XVII ст. на підставі вивчення освітніх та наукових традицій Києво-Могилянської академії. Розгляд кийівськими істориками процесу розбудови освіти та науки в межах Київської Академії відбувався в рамках ширшої проблематики міжконфесійних відносин, історія яких в рецепції вітчизняних істориків відходить від усталеної в російській історіографії XIX – поч. XX ст., набуваючи багатовекторності та неоднозначності витлумачень. Специфіка розгляду кийівськими істориками питання розвитку освіти і науки на українських теренах у XVII – у XVIII ст. крізь призму впливу західноєвропейських освітніх та наукових зразків, постановка та обговорення дискусійного питання стосовно взаємовідношення європейської та вітчизняної традиції освіти і науки – усе це дає право стверджувати про європейський контекст досліджень кийівських духовно-академічних істориків.

Список використаних джерел:

1. Вишневський Д.К. Киевская Академия в первой половине XVIII столетия (Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время). *Труды Киевской духовной академии*. 1903. № 7. С. 353–410.
2. Голубев С.Т. Киевская Академия в конце XVII и начале XVIII столетия. Речь, произнесенная на торжественном акте КДА 26 сентября 1901 г. *Труды Киевской духовной академии*. 1901. № 11. С. 306–406.
3. Голубев С.Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Опыт церковно-исторического исследования : в 2 тт. Киев : Тип. Г.Т. Горчак-Новицкого, 1883. Т. 1. 576 с.
4. К приближающемуся трехсотлетнему юбилею Киевской Духовной Академии. *Труды Киевской духовной академии*. 1901. № 11. С. I–XIII.
5. Мальшевский И.Г. Историческая записка о состоянии Академии в минувшее пятидесятилетие. *Труды Киевской духовной академии*. 1869. № 11–12. С. 64–138.
6. Петров Н.И. Киевская Академия во второй половине XVII в. Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1895. 178 с.
7. Т.Ф. Урок с Запада. По поводу сочинения Akademia Kijowsko-Mohilańska, zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi. A. Jabłonowski. Kraków, 1899–1900. *Труды Киевской духовной академии*. 1902. № 3. С. 450–479.

8. Терновский Ф.А. Киевский митрополит Петр Могила (биографический очерк). *Киевская старина*. 1882. Т. 2. С. 1–24.
9. Терновский Ф.А. Митрополит Стефан Яворский (биографический очерк) *Труды Киевской духовной академии*. 1864. № 1. С. 36–70.
10. Титов Ф.И. К вопросу о значении Киевской Академии для православия и русской народности в XVII–XVIII вв. *Труды Киевской духовной академии*. 1903. № 11. С. 375–407.
11. Титов Ф.И. К вопросу о значении Киевской Академии для православия и русской народности в XVII–XVIII вв. *Труды Киевской духовной академии*. 1904. № 1. С. 59–100.
12. Jabłonowski A. Akademia Kijowsko-Mohilańska, zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi. Kraków : Druk. W.L. Anczyca i Spółki, 1899–1900. 319 s.
13. Jabłonowski A. W sprawie «Akademii Kijowsko-Mohilańskiej», wydanej w 1900 r. *Kwartalnik Historyczny*. XVI. 1902. S. 549–586.

References:

1. Vishnevskii, D.K. (1903). Kievskaiia Akademiia v pervoi polovine XVIII stoletia (Novye dannye, otnosiashchiesia k istorii etoi Akademii za ukazannoe vremia) [Kiev Academy in the first half of the XVIII century (New data related to the history of this Academy for the specified time)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 353–410 [in Russian].
2. Golubev, S.T. (1901). Kievskaiia Akademiia v kontse XVII i nachale XVIII stoletia. Rech, proiznesennaia na torzhestvennom akte KDA 26 sentiabria 1901 g. [Kiev Academy in the late 17th and early 18th centuries. Speech delivered at the ceremonial act of the KDA on September 26, 1901]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 306–406 [in Russian].
3. Golubev, S.T. (1883) *Kievskii mitropolit Petr Mogila i ego spodvizhniki. Opyt tserkovno-istoricheskogo issledovaniia* [Metropolitan of Kiev Pyotr Mohyla and his associates. Experience in church history research] : in 2 vol. Vol. 1. Kiev : Tip. G.T. Gorchak-Novitckogo [in Russian].
4. *K priblizhaiushchemusia trekhstoletnemu iubileiu Kievskoi Dukhovnoi Akademii* [To the approaching three hundredth anniversary of the Kiev Theological Academy]. (1901). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, I–XIII [in Russian].
5. Malyshevskii, I. G. (1869). Istoricheskaia zapiska o sostoianii Akademii v minuvshee piatidesiatiletie [Historical note on the state of the Academy in the past fifty years]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11 –12, 64–138 [in Russian].
6. Petrov N.I. 1895. *Kievskaiia Akademiia vo vtoroi polovine XVII v.* [Kiev Academy in the second half of the 17th century]. Kiev : Tip. G.T. Korchak-Novitckogo [in Russian].
7. T.F. (1902). Urok s Zapada. Po povodu sochineniia Akademii Kijowsko-Mohilańska, zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi. A. Jabłonowski. 1899–1900. [Lesson from the West. Concerning the composition of Kyiv-Mohila Academy, historical outline against the background of the general development of Western civilization in Rus. A. Jabłonowski. Kraków, 1899–1900]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 450–479 [in Russian].
8. Ternovskii, F.A. (1882). Kievskii mitropolit Petr Mogila (biograficheskii ocherk). [Metropolitan of Kyiv Peter Mogila (biographical essay)]. *Kievskaiia starina*, 2, 1–24 [in Russian].
9. Ternovskij F.A. (1864). Mitropolit Stefan Javorsk (biograficheskij ocherk). [A metropolitan Stephen Javorsky (biographic essay)]. *Trudy Kievskoj duhovnoj akademii*, 1, 36–70 [in Russian].
10. Titov, F.I. (1903). K voprosu o znachenii Kievskoi Akademii dla pravoslaviia i russkoi narodnosti v XVII–XVIII vv. [On the question of the significance of the Kyiv Academy for Orthodoxy and the Russian people in the XVII – XVIII centuries]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 375–407 [in Russian].
11. Titov, F.I. (1904). K voprosu o znachenii Kievskoi Akademii dla pravoslaviia i russkoi narodnosti v XVII–XVIII vv. [On the question of the significance of the Kyiv Academy for Orthodoxy and the Russian people in the XVII–XVIII centuries]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 59–100 [in Russian].
12. Jabłonowski, A. (1899–1900). *Akademia Kijowsko-Mohilańska, zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi* [The Kyiv-Mohila Academy, a historical outline against the background of the general development of Western civilization in Ruthenia]. Kraków : Druk. W.L. Anczyca i Spółki [in Polish].
13. Jabłonowski, A. (1902). W sprawie «Akademii Kijowsko-Mohilańskiej», wydanej w 1900 r. [On the «Kyiv-Mohila Academy» issued in 1900]. *Kwartalnik Historyczny*, XVI, 549–586 [in Polish].